

Κάποια άλλα βιβλία Ιστορίας

Γιώργος Γιαννουλόπουλος
Ελευθεροτυπία, 25/05/2007

Η καλώς εννοούμενη κριτική, δηλαδή η κριτική που δεν αρκείται στην κατεδάφιση και τη στείρα άρνηση, προϋποθέτει μια κατάφαση. Και η κατάφαση αυτή είναι το μοντέλο το οποίο προτείνει και εφαρμόζει. Αν λοιπόν, στην ατέρμονη και συχνά βίαιη συζήτηση γύρω από το βιβλίο Ιστορίας της ΣΤ΄ Δημοτικού, εστιάσουμε την προσοχή μας στη θετική αντιπρόταση όσων το υπερασπίστηκαν, ίσως αποφορτίσουμε λίγο την ατμόσφαιρα, χωρίς φυσικά κάτι τέτοιο να σημαίνει ότι θα συμφωνήσουμε. Αυτό θα προσπαθήσω να κάνω, μιλώντας για κάποια άλλα βιβλία που κυκλοφόρησαν τελευταία.

Το πρώτο, γραμμένο από τον Ν. Ροτζώκο, έχει τίτλο «Εθναφύπνιση και εθνογένεση: Ορλωφικά και ελληνική ιστοριογραφία» (εκδόσεις «Βιβλιόραμα») και θέμα την εν λόγω εξέγερση και το πώς τη διάβασαν οι ιστορικοί. Ο Ν. Ροτζώκος επισημαίνει και, κατά τη γνώμη μου, τεκμηριώνει την ιστορικότητα αφενός των γεγονότων και αφετέρου της μετέπειτα ανάγνωσής τους. Συγκεκριμένα, οι περισσότεροι «εθνικοί» ιστορικοί, από τον Σάθα και τον Παπαρρηγόπουλο μέχρι τον Βακαλόπουλο, προέβαλαν αναδρομικά την έννοια του έθνους στο παρελθόν, ισχυριζόμενοι ότι τα Ορλωφικά, όπως και όλες οι εξεγέρσεις κατά των Οθωμανών μέχρι το '21, έγιναν για τον ίδιο ακριβώς λόγο: την απελευθέρωση του έθνους. Στην πραγματικότητα όμως, η εθνική παλιγγενεσία, για να χρησιμοποιήσουμε την τυποποιημένη φράση, προϋπέθετε μια εθνική ή καλύτερα εθνικοαπελευθερωτική ιδεολογία, η οποία είτε απουσίαζε εντελώς είτε δεν είχε ακόμα πλήρως διαμορφωθεί στις προηγούμενες περιπτώσεις. Με άλλα λόγια, οι εξεγέρσεις που έγιναν από την άλωση της Πόλης μέχρι τη δημιουργία της νεότερης Ελλάδας δεν αποδεικνύουν την ύπαρξη ενός ήδη συγκροτημένου έθνους που προσπαθούσε να ανακτήσει την ελευθερία του και τελικά τα κατάφερε, όπως ισχυρίζονται οι εθνικοί ιστορικοί. Σημασία όμως έχει και κάτι άλλο: η τελεολογία που ενεργοποιείται μέσα από τέτοιου είδους αναγνώσεις, κατασκευάζει εμμέσως μια εθνική ταυτότητα που δεν μπορεί παρά να είναι μεταφυσική: θέλουμε σήμερα αυτό που θέλαμε πάντα, άρα είμαστε σήμερα αυτό που ήμασταν πάντα. (Παρεμπιπτόντως, εθνική ταυτότητα στη νεωτερική εποχή έχουμε όλοι. Εθνικιστές είναι εκείνοι που την απολυτοποιούν).

Όλα αυτά δείχνουν ότι οι έννοιες, οι αναλυτικές κατηγορίες, ακόμα και τα ονόματα αλλάζουν μέσα στο χρόνο. Γι' αυτό δεν έχει νόημα να διαβάζουμε κείμενα άλλων εποχών προς άγραν της λέξης Ελλάδα ή των παραγώγων της, σε μια μάταιη προσπάθεια να «αποδείξουμε» ότι το έθνος, όπως εμείς το καταλαβαίνουμε σήμερα, υπήρχε από τότε. Με τούτη ακριβώς τη διάσταση ασχολείται ο συλλογικός τόμος: «Ιστορία των εννοιών: Διαδρομές της ευρωπαϊκής ιστοριογραφίας» (εκδόσεις «Μνήμων»). Εδώ βρισκόμαστε στο χώρο της ιστορικής σημασιολογίας, ένα γνωστικό πεδίο που έχει ήδη πάνω από έναν αιώνα ζωής. Φυσικά, αδυνατώ να συνοψίσω τα πραγματολογικά στοιχεία και τις περίπλοκες αναλύσεις που

προτείνουν οι συγγραφείς του. Σε γενικές γραμμές, όμως, θα έλεγα ότι αποτελούν την εννοιολογική ενδοχώρα της Ιστορίας που γράφει ο Ν. Ροτζώκος.

Όπως πολύ πειστικά υποστηρίζει ο κορυφαίος Γερμανός ιστορικός Reinhart Koselleck στη μελέτη του «Ιστορία των εννοιών και κοινωνική ιστορία», για να καταλάβουμε πώς οι έννοιες αποκτούν νόημα και καθοδηγούν τις πράξεις μας, πώς αποκρυσταλλώνουν την ιδεολογία ιστορικά καθορισμένων υποκειμένων, θα πρέπει να τις εντάξουμε στα συγκεκριμένα ιστορικά και κοινωνικά συμφραζόμενα, αντί να τις προσλαμβάνουμε σαν ίχνη μιας ουσίας η οποία παραμένει διαμέσου των αιώνων «πιστή στον εαυτό της», όπως έλεγε ο Σεφέρης.

Γιατί όμως αποδεχόμαστε χωρίς δεύτερη σκέψη τα εθνικά στερεότυπα και τη λογική που τα παράγει; Προφανώς επειδή η παιδεία τα έχει μετατρέψει σε αυτονόητα. Όμως μια τόσο γενικόλογη απάντηση δεν αρκεί, διότι το ζητούμενο είναι οι τρόποι με τους οποίους οι κοινοί τόποι κατασκευάζονται και αναπαράγονται στον κυρίαρχο δημόσιο λόγο. Έναν τέτοιο τρόπο αναλύει στο βιβλίο «Έρωσ (αντ)εθνικός. Ερωτική επιθυμία και εθνική ταυτότητα τον 19ο αιώνα» (εκδόσεις «Πόλις») η Μαίρη Μικέ. Θέμα της είναι η λογοτεχνία, και συγκεκριμένα τα ιστορικά μυθιστορήματα που πραγματεύονται το ζήτημα της εθνικής και βιολογικής καθαρότητας, η οποία απειλείται όταν η ερωτική επιθυμία μεταξύ αλλοφύλων ή ετεροδόξων (κυρίως δυτικών), δηλαδή η επιμειξία, αμφισβητεί την επιβεβλημένη οριοθέτηση. Βλέπουμε λοιπόν πως η αθώα προς τέρψιν ανάγνωση μπορεί να επιβεβαιώσει έμμεσα, και γι' αυτό αποτελεσματικά, τα εθνοφυλετικά στερεότυπα, και να διαμορφώσει αντιδράσεις που τις βιώνουμε ως φυσιολογικές, αυθόρμητες, ενώ στην πραγματικότητα είναι φορείς μιας ιδεολογίας που αποκλείει, απαγορεύει, επιβάλλει ιεραρχίες και σε τελική ανάλυση δαιμονοποιεί.

Κάποιοι άλλοι που εκτός από χώρο θα διέθεταν και εξειδικευμένες γνώσεις θα μπορούσαν να πουν πολύ περισσότερα για τα τρία αυτά βιβλία. Εγώ αναγκάστηκα να συμπιέσω βάνουσα το περιεχόμενό τους, αδικώντας τους συγγραφείς. Για τον ίδιο λόγο θα πρέπει να αναβάλω μέχρι τη μεθεπόμενη Παρασκευή την -δυστυχώς- εξίσου συνοπτική παρουσίαση του νέου βιβλίου του Α. Λιάκου, με τίτλο «Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία;». Αλλά τώρα, για να θυμηθούμε και πάλι τον Σεφέρη, εξάντλησα την κλεψύδρα.